

Een volksboek over de voortbrengselen der Natuur

door Wieb Top

Een boek over de natuur was rond 1800 zeker geen prentenboek. Het zag er naar onze opvattingen zelfs saai en enigszins streng uit. De bedoeling was om over een onderwerp informatie te verstrekken en aan het smakelijk verpakken van de stof werd weinig gedaan. Zelfs een volksleesboek was niet eenvoudig van stijl.

De dominee en het Nut

Nu was dat op zichzelf geen al te groot bezwaar want de vrije kleine groep van lezers kon wel wat aan. Schrijver van een zogenaamd volksleesboek was Jacobus Albertus Uilkens, als predikant verbonden aan de Nederlandse Hervormde Kerk te Eenrum in Noord-Groningen. Hij kwam tot schrijven door een prijsvraag van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, die in 1784 was opgericht. Het doel van het Nut was onder meer de verheffing van de gewone man uit de armoede, en het verbreiden van kennis en deugd. Eigenlijk vielen deze twee samen: wie kennis kreeg zou zijn inzicht gebruiken om de deugd te betrachten, meende men. Volksopvoeding was dus levensbelangrijk, want er werd een nationaal doel mee gediend. In onze tijd heeft men daaraan de naam

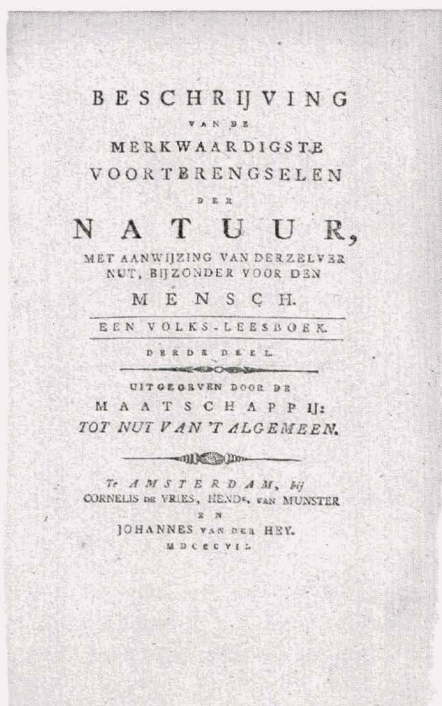
"burgerlijk beschavingsoffensief" gegeven. Het Nut, zoals de maatschappij meestal wordt afgekort, schreef over allerlei nuttige onderwerpen prijsvragen uit en belangstellenden en deskundigen konden hun antwoord inzenden. De beste werden bekroond en door 't Nut uitgegeven. Binnen een eeuw zijn er meer dan honderd van deze prijsvragen uitgeschreven. Onder de inzenders zijn opvallend veel predikanten.

Een boek over de natuur

In 1804 werd de vraag voorgelegd: Wie schrijft een volksleesboek over de "merkwaardigste voortbrengselen der Natuur"? De wetenschap der natuur moest zo worden geschreven, dat ook "de zogenaamde gemeene man" er zijn voordeel mee zou kunnen doen. Met "merkwaardig" werd waarschijnlijk opmerkswaardig bedoeld, voor het nut van de mens in het bijzonder. Deze vraag hoort er bij in die tijd: wie inzicht verwerft komt hoger op in de wereld en zijn inzicht komt anderen ten goede want kennis is macht. Dominee Uilkens ging aan het werk en voltooide zijn uitvoerige verhandeling van meer dan vierhonderd bladzijden tijdig om mee te dingen naar de prijs. Hij ontving er de dubbele gouden erepenning voor. Het is verbazingwekkend dat hij zoveel kennis over de natuur bijeen heeft verzameld. Hij zal er zich misschien van jongsaf aan mee hebben bezig gehouden en verder was de universiteitsbibliotheek in Groningen ook weer niet zo ver. Hij geeft vaak op waaraan hij zijn stof ontleent. Het boek Beschrijving van de merkwaardigste voortbrengselen der Natuur verscheen tussen 1805 en 1807. In het boek worden uitvoerig veel planten, wormen, insecten, vogels en vledermuizen besproken, maar ook gesteenten en mensenrassen. Bij de insecten komen we de bijen tegen en dat was te verwachten. Merkwaardig genoeg komt de produktie van honing nauwelijks ter sprake. In een beperkt aantal pagina's vertelt Uilkens toch veel bijzonders. Hij roemt dit insect zeer: het is het oudste huisdier uit de wereld van de insecten. Verder schrijft hij over de drie soorten bijen in een volk: de moederbij, de mannelijke bijen (ongeveer 700 per korf) en de werkbijen.

De bevruchte koningin

Opmerkelijk zijn de gegevens, die Uilkens verstrekt over de bevruchting van de moederbij door een dar, want daarover werd in zijn tijd heel verschillend

gedacht. Hij heeft gehoord, zo schrijft hij, dat de moederbij wordt bevrucht tijdens een vlucht. Jammer genoeg geeft hij niet aan, waar hij deze opvatting opdeed. Zijn tijdgenoten dachten over de bevruchting van de koningin, als deze al plaatsvond, heel verschillend. Zelfs in de Gelderse Volksalmanak van 1842 worden de darren nog beschouwd als "onnodige broeders" en mooi-weer-bijen: ze verlaten de korf alleen bij warm weer en houden verder het broed warm, vandaar dat ze ook "broeybijen" worden genoemd. De kennis over de bijen werd in die tijd blijkbaar niet snel uitgewisseld. Daar zijn meer voorbeelden van te geven. Als dominee, en naar de trant van de tijd geeft Uilkens als hij het over de bevruchting heeft een lesje weg. De geslachtsloze werkbijen behoeven niet jaloers toe te zien, want de darren bekopen hun liefdesgenot met de dood en wie dat niet smaakte komt later toch van honger om. "Wie zou naar mingenot met zoveel gevaars verlangen? En hoeveel gevaars is niet steeds aan hetzelfde ook voor den mensch verbonden, wanneer hij het buiten de geheiligde band des huwelijks verlangt!" (deel III, pag. 31).

Ze kennen elkaar

Eén bijensteek is niet gevaarlijk, maar de steken van veel bijen tegelijk hebben koorts en vaak de dood tengevolge. De imker loopt echter weinig gevaar, want hij weet de bijen te temmen. Ze kennen hem en laten zich door hem daarom gewillig behandelen. Uilkens weet van bijenzwermen, maar geeft er een eigenaardi-

ge verklaring voor. Het broed loopt uit na ongeveer twintig dagen. Hij wekt de indruk, dat vrijwel alle broed tegelijk uitloopt om zich vervolgens als een nieuwe volksplanting van het stamvolk af te scheiden. Bijen houden nu eenmaal van grote gezelschappen en kleine volken verlaten zelfs hun korf om zich bij andere volken, die aan het zwermen zijn, te voegen. Zo'n gezelschap of maatschappij van bijen noemt men een zwerm, aldus Uilkens. Misschien wist hij er niet meer van, maar het kan ook zijn dat hij zich moest beperken wat de omvang van zijn boek betreft.

De moraal

Dat neemt niet weg, dat de aandacht voor toevoegingen van algemene of godsdienstige aard nogal veel ruimte inneemt. De beschrijving van de bijensamenleving sluit hij af met een verwijzing naar de Schepper: "Hoe volmaakt moet die Almagtige Schepper niet zijn, die zulke kunststukken voortbrengt!" Deze uitroep van verwondering is nog maar een voorproefje. Elders in het boek komen nog langere lofprijzingen voor: op de natuur, op de beschaving van zijn dagen die alles doet om nuttige kennis onder het volk te verbreiden (met een knipoog naar de beoordelaars van het Nut?).

De moraal hoorde er in zijn tijd bij

Willekeurige verlangens naar mingenot kunnen doodgevaarlijk zijn, de mens gaat in verstand de darren te boven, hij moet daarom wijzer zijn.

Een ton honing voor Gorbatsjov

door J.J. Speelziek

Hoewel dit maandblad niet bestemd is voor een boekbespreking van de in september 1991 uitgekomen autobiografie van Raisa Gorbatsjov, komt er wel een eposide in voor, waarvan het interessant is kennis te nemen. In het laatste hoofdstuk vertelde de journalist, die de lange gesprekken met Raisa weergaf, dat hij juist voorafgaande aan het afsluitende gesprek een interessant TV-actualiteiten-programma had gezien. Volgens die uitzending zou Gorbatsjov ter gelegenheid van zijn 60ste verjaardag een ton honing hebben ontvangen. De goede gever zou een gepensioneerde imker uit de Oekraïne zijn geweest.

De eerste reactie van Raisa of hiervan melding gemaakt moest worden, was dat het een vergissing zou kunnen zijn, wellicht was het geen ton, maar slechts een kilo. Toen de schrijver van de autobiografie het bericht ging verifiëren bleek het geen vergissing te zijn. Uit bescheidenheid had Raisa het maar op een kilo gehouden.

De afloop was dan ook geheel anders. Raisa had de honing zelf naar een bejaardenhuis gebracht. Daar had ze gezellig met de oudjes thee gedronken en zitten babbelen, want ... in opdracht van haar man had ze er een partij honing afgegeven. In datzelfde bejaardentehuis stond nog een geschenk van de president: een duur TV-toestel dat de Chinese leider Li Peng hem tijdens zijn bezoek in Peking cadeau had gedaan. Eerder die dag, aldus de journalist, ontmoette hij een man, die eveneens in opdracht van de president een partij honing had bezorgd, maar in dit geval bij een kindertehuis in Moskou.

Hoewel in het boek over Raisa verder niet over honing, noch over bijen wordt gesproken, is het 200 pagina's tellende werk buitengewoon interessant om te lezen.